

نقد و بررسی کتاب: تاریخ و آراء اسماعیلیه

پدیدآورده (ها) : مایکل مورونی

ادبیات و زبانها :: ایران نامه :: بهار 1379 - شماره 70

از 167 تا 169

آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/364122>

دانلود شده توسط : رسول جعفریان

تاریخ دانلود : 07/11/1395

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.ir

نقد و بررسی کتاب

مایکل مورونی*

تاریخ و آراء اسماعیلیه

Farhad Daftari (ed)

Medieval Isma'ili History and Thought
Cambridge, Cambridge University Press, 1996
xviii+331 p.

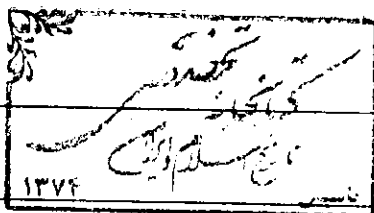
مثبت ترین تحول در پژوهش مدرن مربوط به اسماعیلیه استفاده از منابع و مدارک اسماعیلی به جای منابع دیگر بوده است. فرهاد دفتری، با دو کتاب پیشین خود،

The Isma'ilis: Their History and Doctrines (1990)

The Assassin Legends: Myths of the Isma'ilis (1994)

از مبتکران و معرّفان این تحول شد. آخرین جلد از سلسله آثار او در این زمینه، «تاریخ و تفکر قرون وسطایی اسماعیلی» مجموعه ای است از پانزده مقاله از نویسندگان مختلف که نمونه ای از تحقیقات اسماعیلی تا به امروز را به خواننده عرضه می‌دارند. این مقالات به دو گروه تقسیم شده اند. گروه اول مربوط به دوران کلاسیک است (به‌خصوص دوران فاطمیه) و گروه دوم مربوط به دوران نزاری.

* استاد تاریخ در دانشگاه کالیفرنیا (لس آنجلس).

این مجموعه شامل یک سیر تاریخی منسجم و مرتبط از فاطمیه در شمال آفریقا و مصر تا نزاریه در ایران و هندوستان است. در قسمت اول مقاله‌های ویلفرد مادلونگ (Wilfred Madeling) و هاینز هالم (Heinz Halm) آمده است. نوشته مادلونگ، که نسخه انگلیسی و اصلاح شده مقاله ای با همین عنوان از آلمانی (۱۹۵۹) است، «فاطمیه و قرامطه بحرین» را بر می‌رسد. با آن که نسخه انگلیسی مقاله بسیار سودمند است، اعتقاد نویسنده بر این که بین فاطمیه و قرامطه همکاری مخفیانه ای وجود نداشت عمده‌تاً براساس تسلسل وقایع شکل گرفته و در واقع امکان رقابت بین طرفین را نادیده می‌گیرد. مقاله هالم درباره جهانشناسی فاطمیه که نسخه آلمانی آن نیز قبلاً منتشر شده خلاصه مفیدی از مکتب «گون و قدر» به زبان انگلیسی است. استدلال او در باره پیوند این مکتب با عرفان دوران کهن بین النهرین قانع کننده به نظر می‌رسد، اما ادعای او در نفی ارتباط این مکتب با غلات شیعه قابل بحث است. دو مقاله دیگر مادلونگ در باره سوگند بیعت اسماعیلیه و «منازل معرفت» فاطمیه، نیز سودمنداند. مقاله اسماعیل پوناوالا درباره القاضی النعمان و قضاوت در اسماعیلیه بررسی مهمی است در توضیح سیر تحول حقوق و قضای اسماعیلیه از زمان تأسیس خلافت در شمال آفریقا. برپایه یک محاسبه نجومی، عباس حمدانی در نوشته خود مدعی است که رسائل اخوان الصفا در سال ۹۰۷ م (۲۹۷ هـ) نوشته شده است. نظر عظیم نجمی نیز مبنی بر این که اسماعیلیه به اختلافات مذهبی با تساهل و مسامحه می‌نگریستند در مقاله پل واکر (Paul Walker)، که به بررسی کتاب الشجرة ابوتمام در قرن دهم در باره هفتاد و دو «فرقه ضاله» اختصاص دارد، مورد تأیید قرار گرفته است.

قسمت دوم کتاب با مقاله ای از فرهاد دفتری درباره حسن صباح و نقطه آغاز حرکت نزاریه در ایران شروع می‌شود. نویسنده در این مقاله بر ماهیت ضدسنی این حرکت تأکید می‌کند و، با توجه به گرایش ضد ترک جنبش یا به کار بردن زبان فارسی به جای عربی، به امکان وجود یک بعد «ملی» ایرانی در آن می‌پردازد. می‌توان گفت از آن هنگام که پیروان اسماعیلیه در شهرها قتل عام شدند و رهبران‌شان به ایجاد قلاع مسلح در خارج از شهرها پرداختند جنبش بُعدی روستائی و ضد شهری به خود گرفت که با سلجوقیه و سنی‌های شهرنشین در تضاد بود. امکاناً بین پیروان اسماعیلیه در روستاها و ترکمن‌ها نیز بر سر چراگاه‌ها رقابت‌هایی وجود داشته است. از دید گاهی دیگر، نوشته کارول هیلنبراند (Carole Hillenbrand) درمورد مبارزه بین سلجوقیه و اسماعیلیه

از ۱۰۹۴ تا ۱۱۲۴، می باید به این نکته اشاره می کرد که با آن که سلجوقیه در ریشه کن کردن اسماعیلیه توفیقی نیافتند، در واقع با حمله به فرقه های مذهبی گوناگون عملاً به حمایت از اهل سنت برخاستند که خود باعث ایجاد منبع مشروعیتی برای آنها شد.

مقاله ادموند بازورث (C. Edmund Bosworth) درباره اسماعیلیه قهستان و ملوک نیمروز یا سیستان حاوی تاریخچه ای از رویدادهای سیاسی و نظامی است. با تکیه بر الگوی ایده آل ویر، حمید دباشی در نوشته خود به بحث در باره روابط نصیرالدین طوسی با اسماعیلیه می پردازد و او را وزیر/فیلسوفی می شمرد که از اختلافات فرقه ای بری است. مقاله چارلز ملویل (Charles Melville) درباره نقش اسماعیلیه در روابط بین مغولان و سلاطین مملوک در قرن چهاردهم، بیشتر معطوف به کوشش سلطان ناصر محمد برای کشتن قراسنقر مرتد، حاکم دمشق، به دست فدائیان اسماعیلی است. در این مورد اگر آگاهی هائی در باره پایداری اسماعیلیه در شام و نیز در باره سیر تحول نزاریه در ایران پس از الموت عرضه می شد بسیار سودمند می بود.

آخرین مقاله این کتاب به قلم عباس امانت و شرحی است مفید و مبسوط از جنبش نقطویه که در قرون چهاردهم و پانزدهم در ایران آغاز گردید، با حروفیه پیوندی نظری یافت و تا هندوستان و آناتولی گسترده شد. اما به نظر نمی رسد که جای این مقاله بسیار سودمند در کتاب حاضر باشد، زیرا نقطویه به تاریخ اسماعیلیه چندان مرتبط نیستند مگر از این بابت که نهایتاً نشان دادند که نظریه های ادواری تاریخ و تحلیل از متون باطنیه بیرون از دائرة اسماعیلیه نیز جایی دارد. به هرتقدیر، اگر بتوان از نقطویه در این مجموعه سخن گفت چرا نباید در آن به بررسی علویه پرداخت؟

از این مجموعه مقالات می توان به عنوان مکمل مفیدی برای «تاریخ اسماعیلیه» دفترى نام برد. انتشار ترجمه مجلدی از منابع اسماعیلیه می تواند همان قدر ارزشمند باشد.